

Ήταν ο John Kenneth Galbraith ένας αστός μαρξιστής;

I. «Αστοί μαρξιστές»: η ετεροδοξία μέσα στα κέντρα εξουσίας του συστήματος

Σε ένα άρθρο του 1994 ο Γ. Κατηφόρης (Catephores 1994) υποστήριξε ότι ο Σουμπέτερο, ο Γκάλμπρεϊθ, ο Ρόστοου και ενδεχομένως ο Κένυς συναπαρτίζουν μια μυστήρια αλλά ταυτόχρονα ενδιαφέρουσα ομάδα κορυφαίων διανοητών του 20ού αιώνα. Δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της ομάδας αυτής, καθώς κατά τα άλλα οι θεωρητικές συνεισφορές τους διαφέρουν αρκετά. Πρώτον, οι θεωρίες τους αποστασιοποιούνται από τα ορθόδοξα νεοκλασικά οικονομικά και προσεγγίζουν ή και ενστερνίζονται, είτε εκούσια είτε ακούσια, πολλές πλευρές της μαρξιστικής ανάλυσης. Πρόκειται δηλαδή για *ετερόδοξες* προσεγγίσεις: αμφισβητούν βασικές πλευρές των ορθόδοξων οικονομικών και ταυτόχρονα εφάπτονται σε σημαντικά ζητήματα με τη μαρξιστική πολιτική οικονομία αλλά δεν εντάσσονται σε αυτή. Απορρίπτουν ιδιαίτερα τη σύνδεση της μαρξιστικής θεωρίας με την εργατική τάξη και τους αγώνες της και το αίτημα για την ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος¹. Ίσως θα άξιζε να διευκρινισθεί εδώ ότι αυτό δεν σημαίνει πως οι διανοητές αυτοί –ενδεχομένως εξαιρεμένου του Ρόστοου– δεν ενδιαφέρονταν για την εργατική τάξη ή μάλλον για τα λαϊκά στρώματα εν γένει. Αυτό όμως που σαφώς απουσιάζει από την οπτική τους είναι η αποδοχή του κοινωνικά απελευθερωτικού ρόλου της εργατικής τάξης και της ανάγκης υπέρβασης του καπιταλιστικού συστήματος. Το δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό της ομάδας αυτής είναι ότι, παρόλο που αμφισβήτησαν τα ορθόδοξα θέσφατα, ήταν πάρα πολύ κοντά σε υψηλά κέντρα εξουσίας του συστήματος και άσκησαν σημαντική επιρροή μέσα σε αυτά, την οποία πολλοί ορθόδοξοι θεωρητικοί δικαιολογημένα φθονούσαν.

Οι θεωρητικοί αυτοί ξεπερνούν και αμφισβητούν την ορθόδοξη οικονομική θε-

¹ Ο Στ. Μαυρουδέας είναι καθηγητής στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Το κείμενο αυτό αποτελεί εισήγηση σε επιστημονική ημερίδα για τον Galbraith, οργανωμένη από το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας και το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

ωρία θεωρώντας ότι είναι μη ρεαλιστική, δογματική και ανίκανη να προτείνει ουσιαστικές λύσεις. Ταυτόχρονα όμως η συνειδητή ή ασυνείδητη προσέγγιση με τη μαρξιστική ανάλυση αποσκοπεί στη βελτίωση ή στην επίλυση θεμελιακών λειτουργικών προβλημάτων του καπιταλιστικού συστήματος και σε καμία περίπτωση – ακόμη κι εκεί που υπάρχουν λεκτικές αναφορές σε κάποια μορφή σοσιαλισμού– στην ανατροπή του πρώτου. Ουσιαστικά προσεταιρίζονται στοιχεία της μαρξιστικής ανάλυσης με σκοπό αφενός να βελτιώσουν το σύστημα και αφετέρου –όπως εύστοχα επισημαίνει ο Κατηφόρης– να αντιμετωπίσουν και να περιορίσουν τη ριζοσπαστική πρόκληση του μαρξισμού.

Έχει ενδιαφέρον να εξηγηθεί αυτή η όχι σπάνια εμφάνιση τέτοιων «αστών μαρξιστών» (δηλαδή «επαναστατών του συστήματος», κοντά ή και μέσα στα βασικά κέντρα εξουσίας του) όπως και η σχετικά συναφής περίπτωση «λαμπρών αποστατών» του (χαρακτηριστικό παράδειγμα των οποίων αποτελεί ο P. Sweezy). Η δεύτερη περίπτωση αναφέρεται σε επιστήμονες –συντά βγαλμένους κυριολεκτικά μέσα από τις ανώτερες βαθμίδες της αστικής τάξης– που ξεκίνησαν ως πολλά υποσχόμενοι ορθόδοξοι θεωρητικοί και σε κάποια στιγμή απέρριψαν ριζικά το σύστημα, τόσο τις ορθόδοξες όσο και τις ετερόδοξες προσεγγίσεις του, και πέρασαν στο έδαφος του μαρξισμού. Αυτή η δεύτερη κατηγορία φυσικά διαφέρει από αυτή των «αστών μαρξιστών» γιατί έχει διαβεί τον Ρουβίκωνα των ορίων αμφισβήτησης του συστήματος. Αυτό τους διαφοροποιεί ριζικά από την πρώτη κατηγορία τόσο όσον αφορά το πεδίο της επιστημονικής ανάλυσης όσο και όσον αφορά τις σχέσεις με τα πολιτικά και οικονομικά κέντρα εξουσίας του συστήματος².

Εντούτοις και οι δύο προαναφερθείσες περιπτώσεις προκύπτουν από την ίδια κοινή αιτία, αν και διαφοροποιούνται όσον αφορά τον τρόπο απάντησής της. Αυτή η κοινή αιτία είναι οι ερμηνευτικές και εμπειρικές αδυναμίες της ορθόδοξης οικονομικής ανάλυσης. Η τελευταία αποτελεί ένα κλειστό σύστημα βασισμένο σε εξαιρετικά μη ρεαλιστικές υποθέσεις και αφαιρέσεις και υποταγμένο πλέον περισσότερο στον μαθηματικό φορμαλισμό παρά στην οικονομική ερμηνευτική ικανότητα. Ιδιαίτερα προβληματικά είναι δύο βασικά θεμέλια της ορθόδοξης οικονομικής ανάλυσης: (α) η κατανόηση των οικονομικών σχέσεων απλώς ως σχέσεων ανταλλαγής μεταξύ εγωιστικά δρώντων ατόμων (και συνεπώς ο εξοβελισμός των κοινωνικών σχέσεων) και (β) η πίστη στην ικανότητα των «δυνάμεων της αγοράς» να εξισορροπούν την καπιταλιστική οικονομία. Το αναλυτικό αυτό πλαίσιο, ενώ μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά ως ιδεολογικό όπλο υπεράσπισης του συστήματος, αδυνατεί –ιδιαίτερα σε κρίσιμες περιστάσεις– να δώσει ρεαλιστικές και αποτελεσματικές λύσεις και προτάσεις διεξόδου. Είναι σε τέτοιες περιστάσεις κρίσεων που χρειάζονται άνθρωποι και θεωρίες έξω από τις κομφορμιστικές πεπατημένες του συστήματος, με οξυμένη κριτική ικανότητα και δυνατότητα να κατανοήσουν και να αξιοποιήσουν τα ισχυρά σημεία των αντίπαλων ρευμάτων. Αυτός

είναι ο ρόλος της ετεροδοξίας στη θεωρία: να αμφισβητήσει την ορθοδοξία του συστήματος, εφαπτόμενη με τη ριζοσπαστική απόρριψή του αλλά με στόχο την επιβίωσή του.

Στην οικονομική ανάλυση, για εξηγήσιμους λόγους όπως θα φανεί παρακάτω, η ετεροδοξία εφάπτεται ή και ταυτίζεται με την απόδοση έμφασης στις σχέσεις εξουσίας και το θεσμισμό. Αυτό δεν ισχύει στην περίπτωση του Κένυς αλλά σίγουρα ευσταθεί για τον Γκάλμπρεϊθ. Ο θεσμισμός επισημαίνει με ένα μη συγκρουσιακό τρόπο (δηλαδή είτε χωρίς να αναφέρεται στην ταξική πάλη είτε χωρίς να θεωρεί ότι αυτή είναι ολοκληρωτικά αντιπαραθετική) τη σημασία των κοινωνικών σχέσεων, πράγμα που απουσιάζει από την ορθόδοξη ανάλυση. Και από την άλλη πλευρά, με την εγγενή έμφασή του στον εξελικτισμό, καταλήγει στην καλύτερη περίπτωση σε μεταρρυθμιστικές προτάσεις για το σύστημα και όχι φυσικά στην ανατροπή του.

Η εισήγηση αυτή στοχεύει να στηρίξει το επιχείρημα ότι όντως ο Γκάλμπρεϊθ είναι «αστός μαρξιστής» και να δείξει με ποιον ειδικό τρόπο εντάσσεται στην ομάδα αυτή. Το επόμενο τμήμα παρουσιάζει αυτή τη θεωρητική και πολιτική διαδρομή του Γκάλμπρεϊθ και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Το μεθεπόμενο τμήμα συζητά τα όρια της ετεροδοξίας τόσο γενικά (αναφερόμενη στο θεσμισμό κυρίως) όσο και στην ειδική περίπτωση του Γκάλμπρεϊθ. Στο τελευταίο σημείο σχολιάζεται μια σχετική αντιπαράθεση μεταξύ του P. Sweezy (του *par excellence* «λαμπρού αποστάτη» του αμερικανικού καπιταλισμού) με τον W. Weisskopf όσον αφορά τη δυνατότητα συμμαχίας των μαρξιστών με τον Γκάλμπρεϊθ. Με τα σχόλια αυτά συγκεφαλαιώνεται η εισήγηση.

II. Ο J. K. Galbraith ως «αστός μαρξιστής»

Σίγουρα ο Τζον Κέννεθ Γκάλμπρεϊθ δεν εντάσσεται στην κατηγορία των «αστών μαρξιστών» σαν ένας μεγάλος θεωρητικός όπως ο Σουμπέτερ ή ο Κένυς. Άλλωστε είναι επαρκώς τεκμηριωμένο στη σχετική βιβλιογραφία ότι, παρόλο που δεν υστερούσε σε θεωρητικές δυνατότητες, το βασικό του ενδιαφέρον ήταν στον επηρεασμό της οικονομικής πολιτικής. Είναι εκεί που επέδειξε τις δυνατότητες του και γι' αυτό έγινε ιδιαίτερα γνωστός. Ο Skidelsky (2006) υποστηρίζει σχετικά εύστοχα ότι μετά την απογοήτευση από την απήγηση αυτού που θεωρούσε ένα από τα καλύτερα θεωρητικά πονήματα του (του *Theory of Price Controls*, 1952) και επηρεασμένος από τον πολιτικό ρόλο που διαδραμάτισε ο Κένυς στράφηκε στο να λειτουργήσει ως εμπνευστής και διαμορφωτής πολιτικής: να γίνει «ο ανατρεπτικός άνθρωπος εκ των έσω, ο εντεταλμένος κριτικός, ο γελωτοποιός της αυλής»³. Στόχος του ήταν –όπως άλλωστε και όλων σχεδόν των «αστών μαρξιστών»– να επηρεάσει

τις μορφωμένες πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά ελίτ του συστήματος δείχνοντάς τους προβλήματα –μέσω αιρετικών απόψεων– και εμποδίζοντας την ύπνωσή τους μέσα στον κοινωνικό κομπορμισμό και την απλή και στυγνή διαχείριση της εξουσίας. Είναι χαρακτηριστική –και δείχνει και το ρόλο που επιφύλασσε για τον εαυτό του– η δήλωση του Γκάλμπρεϊθ για τον Κένυς: «ο Κένυς είχε μία λύση χωρίς επανάσταση: φαινόταν σαν θαύμα». Ο καπιταλισμός μπορούσε να διορθωθεί και δεν χρειαζόταν να μπει κανείς στην επικίνδυνη περιπέτεια της ανατροπής του. Ένας σημαντικός διανοούμενος (στην προαναφερθείσα δήλωση ο Κένυς) συνέλαβε τη λύση ενός κοινωνικού προβλήματος και έπρεπε να ξυπνήσει –με το καλό ή με το άγριο– το κατεστημένο για να διασωθεί η καθεστηκυία τάξη πραγμάτων.

Έχει ιδιαίτερα τονιστεί ότι ο Γκάλμπρεϊθ έχει μια μη μαρξιστική εκδοχή της ταξικής πάλης, με τη διανόηση στο ρόλο της ατμομηχανής της κοινωνικής καινοτομίας και του φορέα της δημόσιας (κοινής) υπόθεσης. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, αντίθετα με τα νεοκλασικά θέσφατα η οικονομία και η κοινωνία διαπερνώνται από κοινωνικές (και ακόμη και ταξικές) συγκρούσεις⁴ που μπορούν να την οδηγήσουν στην έκρηξη και τη διάλυση της κοινωνίας. Οι κυρίαρχες ομάδες διακατέχονται από ένα κομπορμισμό της εξουσίας που αντιμετωπίζει με υπεροψία τα υπαρκτά προβλήματα ή υπεκφεύγει, με συνέπεια αυτά να αποκτούν εκρηκτικές διαστάσεις. Αντιθέτως, είναι καθήκον της διανόησης να μην παίζει ρόλο συγκάλυψης αλλά να αποτελεί εκείνο το τμήμα του συστήματος που γρηγορεί και είναι ικανό να δει –πέρα από πολιτικούς και κοινωνικούς κομπορμισμούς– τις δυσλειτουργίες του συστήματος και ακόμη και να συγκρουσθεί έντονα με κατεστημένα συμφέροντα, με στόχο όμως να αποτρέψει την ανατροπή της καθεστηκυίας κοινωνικοοικονομικής τάξης πραγμάτων.

Τι ώθησε όμως τον Γκάλμπρεϊθ να μην ακολουθήσει το δρόμο ενός ενδεχομένως διαπρεπούς ορθόδοξου οικονομολόγου και να αναλάβει αυτόν του «αιρετικού του συστήματος»; Όπως έχει γραφτεί ευρύτατα, την αρχική ώθηση στην κατεύθυνση αυτή την πήρε από το οικογενειακό περιβάλλον του και ιδιαίτερα από την προοδευτική⁵ πολιτική δραστηριότητα και τις απόψεις του πατέρα του. Ο βασικός καταλύτης όμως ήταν, όπως για πάρα πολλούς στην εποχή του, η μεγάλη κρίση του 1929. Πραγματοποίησε τις πανεπιστημιακές σπουδές του εκείνη την περίοδο και επί των μεθεορτίων της. Η αντίδρασή του στις επίσημες απόψεις και πολιτικές ξεκίνησε βλέποντας τις καταστροφικές επιπτώσεις τους επάνω στις μικρές αγροτικές κοινότητες, όπως αυτές του Οντάριο από τις οποίες προερχόταν. Στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια των σπουδών του στο Πανεπιστήμιο του Τορόντο και στο Μπέρκλεϋ, επηρεάστηκε καθοριστικά από τη σχολή του θεσμισμού του Βέμπλεν. Κατά δήλωση του ίδιου, ένα από τα στοιχεία που τον προσέλκυσαν ήταν η κριτική όλων αυτών οι οποίοι λόγω υψηλής κοινωνικής θέσης θεωρούσαν ότι υπερέχουν έναντι των υπολοίπων. Ο θεσμισμός ενίσχυσε και εξήγησε θεωρητικά τη ση-

μασία των σχέσεων εξουσίας –που τα ορθόδοξα οικονομικά αγνοούσαν εντελώς– και που το ρόλο τους είχε ήδη αρχίσει να γνωρίζει κατά τη θητεία του στην Αρχή Αγροτικής Προσαρμογής (Agricultural Adjustment Administration) του Ρούσβελτ. Επίσης ενίσχυσε και οργάνωσε θεωρητικά τη δυσπιστία του νεαρού Γκάλμπρεϊθ έναντι των μεγάλων επιχειρήσεων, τις καταστροφικές επιπτώσεις των οποίων ιδιαίτερα έναντι των μικρών αγροτικών κοινοτήτων είχε ήδη γνωρίσει. Ιδιαίτερα το έργο των Berle και Means (1932) για τη μεγάλη επιχείρηση καθόρισε σε μεγάλο βαθμό όλη τη μετέπειτα θεωρητική διαδρομή του. Σύντομα ήρθε σε επαφή με τις απόψεις του Κένυς, που αμφισβητούσαν επίσης τις κυρίαρχες τότε οικονομικές θεωρίες και τόνιζαν τη σημασία της ζήτησης για την επίτευξη πλήρους απασχόλησης και το ρόλο του κρατικού παρεμβατισμού σε αυτό. Μέσα από αυτή την διαδρομή δημιουργήθηκαν οι δύο βασικοί θεωρητικοί πυλώνες του Γκάλμπρεϊθ: ο θεσμισμός και ο κεύνσιανισμός. Από μόνοι τους δεν ήταν ιδιαίτερα πρωτότυποι αλλά αντιθέτως αποτελούσαν κοινό τόπο για μεγάλα τμήματα διανοουμένων της εποχής εκείνης που τα οδήγησε στην αποδοχή των κεύνσιανών θέσεων περί πλήρους απασχόλησης και κρατικού παρεμβατισμού: η αγορά είναι εγγενώς επιρροεπής σε προβλήματα, και ρόλος του κράτους είναι να διορθώνει τις αποτυχίες της. Αυτό που όμως έδωσε τον ιδιαίτερο προσωπικό χαρακτήρα στη θεωρητική συνεισφορά του Γκάλμπρεϊθ –εκτός από τις προσωπικές ικανότητες του– ήταν ότι πέρασε μέσα από σειρά μηχανισμούς και κέντρα εξουσίας. Το πέρασμα αυτό του έδωσε μία εκ των έσω και ρεαλιστική εικόνα για το πώς πραγματικά λειτουργεί μια καπιταλιστική οικονομία και ταυτόχρονα αποκάλυψε τον μυθοπλαστικό χαρακτήρα των ορθόδοξων οικονομικών. Η εμπειρία του αυτή ξεκίνησε απ' όταν ανέλαβε επίτροπος τιμών κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και οργάνωσε ένα εκτεταμένο σύστημα ελέγχου των τιμών. Ακολούθησαν πολλές άλλες κυβερνητικές θέσεις μετά τον πόλεμο. Εξίσου ιδιαίτερη εμπειρία ήταν αυτή που απέκτησε ως συγγραφέας για μια από τις εκδοτικές ναυαρχίδες του αμερικανικού καπιταλισμού, το περιοδικό *Fortune*. Μέσα από τον κύκλο του *Fortune* γνώρισε ακόμη καλύτερα τον κόσμο των μεγάλων επιχειρήσεων και, σύμφωνα με τα λεγόμενα του, «ανοσοποιήθηκε από τη μυθολογία των νεοκλασικών εγχειριδιακών οικονομικών και την εικόνα τους για ανταγωνιστικές επιχειρήσεις».

Με βάση τα παραπάνω διαμορφώθηκε η θεωρητική ταυτότητα του Γκάλμπρεϊθ: ένα αρκετά ιδιαίτερο μείγμα θεσμισμού και κεύνσιανισμού προσανατολισμένο στον δημόσιο –και λιγότερο στον ακαδημαϊκό– λόγο. Η ιδιαιτερότητα του Γκάλμπρεϊθ σε σχέση με όλους τους υπόλοιπους κεύνσιανούς και κεύνσιανίζοντες ήταν ότι διατήρησε έντονα τις επιρροές του από τον κλασικό αμερικανικό θεσμισμό του Βέμπλεν αλλά και μια απαξία απέναντι στη θεωρητική αφαίρεση και τον μαθηματικό φορμαλισμό στην οικονομική ανάλυση. Ήταν η αμφισβήτηση της ύπαρξης του τέλει ανταγωνισμού και η έμφαση στο ρόλο των μεγάλων επιχειρήσεων αυτή που

τόνισε τα θεσμιστικά στοιχεία στην προσέγγιση του Γκάμπρεϊθ. Αμφισβητώντας τον τέλειο ανταγωνισμό συνάντησε άλλωστε και τη θεωρία του Σουμπέτερ. Συμβάδισε επίσης με την αποσύνδεση, από τον τελευταίο, του καπιταλισμού από τον ανταγωνισμό και την αναγνώριση των πιο θετικών στοιχείων του στην ικανότητα καινοτομίας του. Ήταν η απαξία του προς τη θεωρητική αφαίρεση και τον μαθηματικό φορμαλισμό που τον αποστασιοποίησε ακόμη και από τον θεωρητικό κενύσιανισμό του Πωλ Σάμιουελσον. Άλλωστε σε θέματα οικονομικής πολιτικής πήγαινε επίσης πιο πέρα από την τυπική κενύσιανή έμφαση στην δημοσιονομική πολιτική τονίζοντας τη σημασία του ελέγχου των τιμών (ιδιαίτερα στο έργο του *The Selection and Timing of Inflation Controls*).

Το κεντρικό στοιχείο που διαπερνούσε το σύνολο της οικονομικής του ανάλυσης –παρά τις πολλές στροφές της– είναι αυτό που δηλώθηκε στην πρώτη ομιλία του μετά την αναγόρευσή του σε πρόεδρο του American Economic Association το 1971 με τον τίτλο «Εξουσία και ο χρήσιμος οικονομολόγος»: «Το πρόβλημα των Οικονομικών είναι η ηθελημένη άρνηση της παρουσίας της εξουσίας και των πολιτικών συμφερόντων». Κατά τον Γκάμπρεϊθ, χρειάζεται να επανασυνδεθεί η οικονομική ανάλυση με την ανάλυση της πολιτικής: ο πυρήνας του κλασικού θεσμιστικού επιχειρήματος είναι εμφανής.

III. Η ετεροδοξία και τα όρια της

Βέβαια, η ετεροδοξία του Γκάμπρεϊθ –όπως και όλων των «αστών μαρξιστών»– είχε τα όρια της τόσο θεωρητικά όσο και πολιτικά. Είναι γεγονός ότι ο Γκάμπρεϊθ πλησίασε τα όρια αυτά περισσότερο από πολλούς άλλους αλλά ποτέ δεν τα ξεπέρασε.

Πολιτικά ήταν ένας ριζοσπάστης Αμερικανός «φιλελεύθερος», δηλαδή το αντίστοιχο ενός Ευρωπαίου μη μαρξιστή σοσιαλδημοκράτη. Έπαιξε για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα σημαντικό ρόλο μέσα στο Δημοκρατικό Κόμμα επηρεάζοντας δραστικά προέδρους, προεδρικούς υποψήφιους και πολιτικές ατζέντες. Το ξέσπασμα όμως του Ψυχρού Πολέμου και αργότερα η κρίση του 1973-75 περιορίσαν σημαντικά την εμβέλειά του αυτή τόσο σε πολιτικά όσο και σε οικονομικά ζητήματα. Ήταν με την εκδήλωση της ανοικτής αντίθεσής του στον πόλεμο του Βιετνάμ που ο Γκάμπρεϊθ έφτασε στα πιο ακραία όρια της ετεροδοξίας του: από αιρετικός σύμβουλος των κέντρων εξουσίας έγινε δημόσιος αντίπαλος κεντρικών επιλογών του (ακόμη και εάν η αμφισβήτηση της απολογηθείσας πολιτικής στο Βιετνάμ δεν έσβησε ποτέ μέσα στα επιτελεία του συστήματος). Έκτοτε παρέμεινε σχεδόν πάντα στη ριζοσπαστική πτέρυγα του αμερικανικού «φιλελευθερισμού» (με την εναντίωσή του στον μιλιταριστικό κενύσιανισμό» κ.λπ.).

Στο πεδίο της θεωρίας η ετεροδοξία του Γκάλμπρεϊθ χαρακτηρίστηκε από την πέραν του συνηθισμένου για τους κείνσιανούς έμφαση στο ρόλο των σχέσεων εξουσίας και στην ισχύ των μεγάλων επιχειρήσεων. Και τα δύο αυτά, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, είχαν ισχυρές βάσεις στις θεσμιστικές αναφορές του. Ωστόσο, ακόμη και στα πιο «ακραία», για τα κείνσιανά δεδομένα, κείμενα του –ιδιαίτερα εκεί που υποστήριζε τον έλεγχο των τιμών και προσέγγιζε σε μεγάλο βαθμό πρότυπα μιας σχεδιασμένης οικονομίας– δεν ξεπέρασε εντέλει τα όρια της οικονομίας της αγοράς. Η έμφαση που απέδιδε στις σχέσεις εξουσίας δεν αποσκοπούσε στην ανατροπή του υπάρχοντος συστήματος σχέσεων εξουσίας αλλά στην ύπαρξη δικλίδων ασφαλείας και μηχανισμών ελέγχου έτσι ώστε το τελευταίο να μη γίνεται υπερφίαλο, ανεξέλεγκτο και τελικά αυτοκαταστροφικό.

Τα όρια αυτά στην ετεροδοξία του Γκάλμπρεϊθ δεν είναι περίεργα και απροσδόκητα για τις θεσμιστικές προσεγγίσεις εν γένει⁶. Ο θεσμισμός και η οικονομική κοινωνιολογία αποτελούν ένα ελλιπές υποκατάστατο της πολιτικής οικονομίας, τόσο της μαρξιστικής όσο όμως και της κλασικής (των Σμιθ και Ρικάρτο). Μπορεί να κατανοεί τη σημασία των κοινωνικών σχέσεων για την οικονομική ανάλυση, σε αντίθεση με τα νεοκλασικά οικονομικά. Ωστόσο τις κατανοεί κυρίως μέσω των θεσμών, ενώ οι κοινωνικές σχέσεις δεν περιορίζονται εκεί αλλά έχουν μεγάλο εξωθεσμικό πεδίο. Επίσης, οι θεσμοί είναι κατά βάση δημιούργημα της κρατούσας κοινωνικής τάξης πραγμάτων. Ακόμη και η αλλαγή τους είναι, κατά κύριο λόγο, αλλαγή μέσα στο πλαίσιο αυτό. Εξαιρούνται οι περιπτώσεις αλλαγής του κοινωνικού συστήματος, όπου οι μετατροπές στους θεσμούς γίνονται συνήθως με επαναστατικό και συνεπώς ασυνεχή τρόπο. Γι' αυτό ο θεσμισμός έχει αντικειμενικά την τάση να περιορίζεται στην ενδοσυστημική αλλαγή. Αντιθέτως, η πολιτική οικονομία έχει την ικανότητα να ορίζει το πεδίο της οικονομικής ανάλυσης όχι απλώς ως οικονομικές σχέσεις συν θεσμοί αλλά ως οικονομικές σχέσεις που είναι εγγενώς κοινωνικές. Οι σχέσεις εξουσίας δεν προκύπτουν ως ένα εκ των έξω στοιχείο αλλά ανακύπτουν μέσα από την ίδια τη λειτουργία των οικονομικών σχέσεων. Τέλος, οι αντιθέσεις μέσα στις κοινωνικές σχέσεις –οι κοινωνικές αντιθέσεις– γίνονται κατανοητές ως μακροχρόνιες δομικές αντιθέσεις και όχι ως βραχυχρόνιες συγκρούσεις σχετικά εύκολα επιδεχόμενες συμβιβασμού. Γι' αυτό η πάλη των τάξεων έχει αυτή την κεντρικότητα στην πολιτική οικονομία και ακριβώς για τους αντίθετους λόγους είναι υποβαθμισμένη ή απύουσα στη θεσμιστική προσέγγιση.

Οι παραπάνω επισημάνσεις σχετίζονται άμεσα με την αντιπαράθεση μεταξύ Sweezy και Weisskopf στη *New York Review of Books*, το 1973, μετά τη δημοσίευση του *Economics and the Public Purpose* του Γκάλμπρεϊθ. Στο έργο αυτό ο Weisskopf δίνει μια πεσιμιστική παρουσίαση των προοπτικών του αμερικανικού καπιταλισμού (θεμελιωμένη στην αντίθεση μεταξύ μεγάλων επιχειρήσεων [με τον παραπλανητικό όρο «σύστημα σχεδιασμού»] και των μικρών επιχειρήσεων). Ο

Sweezy τον επέκρινε μάλλον δριμύτατα διότι χρησιμοποιώντας αβάσιμους και παραπλανητικούς όρους (όπως για παράδειγμα την «τεχνοδομή») παραγνώνει την ύπαρξη και τη σημασία των ταξικών σχέσεων και συγκρούσεων. Κατά συνέπεια όλες του οι προτάσεις για μια οικονομική ανάλυση που θα είναι προσανατολισμένη στο κοινό καλό και όχι σε κατεστημένα συμφέροντα και κομπορμιστικές αντιλήψεις πέφτουν στο κενό. Στην κριτική αυτή απάντησε, επίσης σχετικά οργισμένα, ο W. Weisskopf υποστηρίζοντας ότι η εμμονή στις θεμελιακές θέσεις του μαρξισμού (και ιδιαίτερα στην κεντρικότητα της ταξικής πάλης) είναι παρωχημένη και ατελέσφορη γιατί η ισχύς του κεφαλαίου έχει αυξηθεί δραματικά και η εργατική τάξη είναι σχεδόν διαλυμένη σαν πολιτική αλλά ακόμη και σαν κοινωνική οντότητα. Επομένως, κατά τον Weisskopf, η μόνη διέξοδος είναι η συμμαχία με τις απόψεις του Γκάλμπρεϊθ. Μάλιστα, η συμμαχία αυτή μπορεί να γίνει μόνο από έναν αναθεωρητικό μαρξισμό που θα αφήνει στην άκρη την ταξική σύγκρουση και θα εστιάζει στο ζήτημα της ανθρώπινης αποξένωσης. Η ανταπάντηση του Sweezy ήταν ότι μπορεί να υπάρχουν δυνατότητες σύμπλευσης με τον Γκάλμπρεϊθ σε διάφορα ζητήματα αλλά το βασικό ζήτημα παραμένει η ταξική πάλη, και σε σχέση με αυτό η συνολική κατεύθυνση του Γκάλμπρεϊθ είναι αδιέξοδη.

Σήμερα, πάνω από τριάντα χρόνια μετά, μπορεί ίσως να αποτολμήσει κανείς να αποφανθεί για την αντιπαράθεση αυτή. Η κατεύθυνση που υποστήριζε ο Γκάλμπρεϊθ –αιρετική κριτική στο σύστημα με σκοπό τη μεταρρύθμιση αλλά και τη διατήρησή του– είναι περισσότερο ίσως από ποτέ ανύπαρκτη. Ο βαθύτατος διχασμός του σύγχρονου καπιταλισμού μεταξύ του κόσμου του κεφαλαίου και του κόσμου της εργασίας και τα συνακόλουθα στοιχεία βαθείας κοινωνικής κρίσης είναι ίσως επίσης προφανέστερα παρά ποτέ άλλοτε. Με αυτή την έννοια οι «αστοί μαρξιστές» μάλλον δεν κατάφεραν μακροχρόνια και πολλά πράγματα. Μπορεί να αποσόβησαν ή να συνέβαλαν στο να ξεπεραστούν οικονομικές και κοινωνικές κρίσεις αλλά σίγουρα δεν μπόρεσαν να αλλάξουν δομικά το σύστημα. Από την άλλη ο μαρξισμός μπορεί να μην άλλαξε τον κόσμο, τουλάχιστον στο βαθμό που θέλει, αλλά από την άλλη δίνει μία πολύ πιο ρεαλιστική ερμηνεία του και ακόμη και πιο αποτελεσματικές κατευθύνσεις παρέμβασης. Με αυτή την έννοια, στην αντιπαράθεση μεταξύ Sweezy και Weisskopf ο πρώτος έχει προφανώς δίκαιο.

Βιβλιογραφία

- Berle, A./Means, G. (1932), *The Modern Corporation and Private Property*, Transaction Publishers.
- Catephores, G. (1994), “The imperious Austrian: Schumpeter as Bourgeois Marxist”, *New Left Review* I/205, Μάιος-Ιούνιος.
- Galbraith, J. K. (1952), *A Theory of Price Control*, Harvard University Press.
- Galbraith, J. K. (1973), *Economics and the Public Purpose*, Houghton Mifflin.
- Skidelsky, R. (2006), “Review of R. Parker, ‘J.K.Galbraith: His Life, His Politics, His Economics’”, *Journal of Economic Literature* XLIV (Μάρτιος).
- Sweezy, P. (1973), “Galbraith’s Utopia”, *New York Review*, 15 Νοεμβρίου.
- Weisskopf, W. (1973), “Alliance with Galbraith?”, *New York Review*, 15 Νοεμβρίου.

Σημειώσεις

1. Θα μπορούσε ίσως να προστεθεί –με την επιφύλαξη της μη πρόωρης «αγιοποίησης», κατά τα εκκλησιαστικά θέσφατα– ότι ο J. Stiglitz βάζει πιθανόν σοβαρή υποψηφιότητα συμμετοχής στην ομάδα αυτή.

2. Ο Κ. Μαξ και ο Φ. Ένγκελς είχαν χαρακτηρίσει ένα παραπλήσιο φαινόμενο μεταξύ των διανοουμένων του 19ου αιώνα –που αφορούσε άλλωστε και τους ίδιους– «αποστάτες της τάξης τους».

3. Ο όρος «γελωτοποιός» μπορεί σήμερα να ακούγεται υποτιμητικός. Εντούτοις κάθε άλλο παρά αυτή είναι η χρήση του από τον Skidelsky. Ο τελευταίος προφανώς αναφέρεται στον πραγματικό ρόλο του γελωτοποιού στις μεσαιωνικές αυλές, ο οποίος δεν ήταν απλώς του διασκεδαστή αλλά επίσης αυτού που είχε το θεσμικό δικαίωμα και ταυτόχρονα την ασυλία να κάνει αιχμηρή και ρηξικέλευθη κριτική (με τη μορφή της διακωμώδησης) στις αποφάσεις και τις πράξεις της εξουσίας, όντας ταυτόχρονα οργανικό τμήμα της.

4. Υπάρχουν θεωρίες που αναγνωρίζουν την ύπαρξη διαφορετικών κοινωνικών ομάδων και ακόμη και την αντιπαράθεση μεταξύ τους. Ωστόσο οι κοινωνικές ομάδες αυτές δεν είναι σχετικά σταθερές επί μακρόν οντότητες αλλά μάλλον μεσοπρόθεσμες κοινωνικές συσσωματώσεις, που μακροχρόνια αλλάζουν ή αποσυντίθενται και εμφανίζονται νέες (π.χ. τα λεγόμενα «νέα κοινωνικά κινήματα»). Δηλαδή δεν χαρακτηρίζονται από τη δομική σταθερότητα και τον μακροχρόνιο κύκλο ζωής των κοινωνικών τάξεων. Επίσης αυτές οι κοινωνικές ομάδες δεν είναι θεμελιακά αντιπαραθετικές μεταξύ τους, όπως οι κοινωνικές τάξεις, αλλά φάσεις αντιπαράθεσης μπορεί να ακολουθηθούν από φάσεις συνεργασίας.

5. Ο πατέρας του ήταν «φιλελεύθερος» κατά τη βορειοαμερικανική ορολογία, δηλαδή με προοδευτικές πολιτικές και κοινωνικές θέσεις (κατά την ευρεία έννοια του όρου) και όχι φιλελεύθερος στις οικονομικές απόψεις του.

6. Εννοείται για τις μη νεοκλασικές θεσμιστικές προσεγγίσεις και όχι φυσικά για τον νεοκλασικό θεσμισμό που ουσιαστικά δεν αποτελεί ετερόδοξο ρεύμα.

